

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ТРИМАННЯ В ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ.

Верхоланцев Артур Віталійович
студент-магістр юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
e-mail: baronjohn@mail.r

***Ключові слова:** кримінально-виконавче право, правовий статус, покарання, дисциплінарний батальйон, військовослужбовці.*

Норми кримінально-виконавчого права регламентують правовий статус засудженого до позбавлення волі не досить чітко. Окремі з них безпосередньо обмежують його загальні громадянські і інші – вносять до них певні зміни, деякі – встановлюють спеціальні права та обов'язки. І все ж норми кримінально-виконавчого права далеко не повністю визначають правовий статус засудженого до позбавлення волі. Так, наприклад, норми кримінально-виконавчого права майже не стосуються питання про основні права та обов'язки громадян, закріплені в Конституції України, стосовно осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Тому, визначаючи правовий статус засудженого до позбавлення волі, необхідно передусім виходити із сутності даного виду покарання.

До змісту правового статусу осіб, які відбувають покарання, входять права, законні інтереси і обов'язки засуджених. Вони виникають і реалізуються в рамках, як правило, кримінально-виконавчих правовідносин. Права, законні інтереси і обов'язки засуджених можуть виникати у відносинах, які регулюються нормами конституційного, державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права.

Права, законні інтереси і обов'язки засуджених являють собою самостійні елементи змісту правового статусу, які можуть бути охарактеризовані з точки зору їх соціального призначення, сутності та змісту.

Соціально-правове призначення прав засуджених полягає у зміцненні режиму законності при виконанні покарання, оскільки міра свободи засудженого, у свою чергу, означає міру несвободи держави стосовно нього, притримуватися якої –важливий обов'язок її представників, тобто – персоналу установ та органів виконання покарань. Права засуджених, якщо вони гарантовані матеріально, політично, ідеологічно й організаційно, сприяють розвитку

особи засудженого, в кінцевому підсумку – його ресоціалізації. Права ж засуджених, проголошені формально, поглиблюють існуючий антагонізм між ними і суспільством, суттєво віддаляють виконання поставлених перед покаранням цілей.

Соціально-правове призначення правового статусу осіб, які відбувають покарання, останнім часом не охоплюється вирішенням лише завдань у сфері правоохоронної діяльності. Україна як правонаступниця СРСР є учасником численних міжнародних договорів, вона визнає низку резолюцій і рішень міжнародних організацій, насамперед ООН, з питань дотримання прав засуджених. До числа таких документів належать: Європейська конвенція про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ратифікована Верховною Радою України 24.01.97 р.); Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (1955); Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку (1979); Звід принципів захисту всіх осіб, яких піддають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі (1989); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила, 1965) та інші.

Відмінною рисою спеціального правового статусу засуджених є те, що він базується на загальному правовому статусі громадян України, оскільки засудження особи до покарання не позбавляє її громадянства України і, відповідно, – загального правового статусу громадян нашої держави.

Збереження громадянства стосовно осіб, які вчинили злочини, відповідає міжнародним актам, що закріплюють принципи поводження із засудженими, і є яскравим зразком реалізації принципів демократизму і гуманізму у сфері виконання покарань. Крім цього, його значення полягає в тому, що воно, по-перше, сприяє забезпеченню законності при виконанні покарання. Порушення останньої в будь-яких формах їх прояву неминуче пов'язане з ущемленням (ураженням, обмеженням) прав, законних інтересів засуджених, у тому числі й належних їм як громадянам держави. Конкретне вираження положення, що його ми розглядаємо, дістає у вимозі виключного закріплення законом обмежень загальноцивільних прав засуджених. Внаслідок цього засудженим гарантується користування правами громадян, які не піддані обмеженням, у протилежному випадку (внаслідок їх обмеження) — тими правами і законними інтересами, які збереглися у засуджених в остаточному обсязі.

По-друге, зберігаючи за засудженими громадянство, держава переслідує мету підвищення виховного потенціалу покарання, оскільки дозволяє не формально, а по суті звертатися до громадянських почуттів засуджених, що підсилює виховну функцію покарання. Приклади звернення до громадянських почуттів засуджених були під час Великої Вітчизняної війни. Є такі приклади і сьогодні.

По-третє, збереження громадянства визначає і те, що засуджений до кримінального покарання користується загальноцивільними правами, а також має обов'язки, які покладені на громадян України. Так, засуджені до позбавлення волі користуються без будь-яких суттєвих обмежень правами у сфері спадкоємних, шлюбно-сімейних, трудових та інших відносин. Особи, які відбувають покарання без ізоляції від суспільства, як суб'єкти правовідносин майже повною мірою володіють загальноцивільними правами і мають юридичні обов'язки.

Суспільство зацікавлене в тому, щоб установи, котрі виконують кримінальні покарання, вирішували проблеми виконання покарання як можливо ефективніше. Така зацікавленість основним чином проявляється при виконанні покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, так як через нього проходять військовослужбовці, у яких після відбування покарання повинні бути сформовано поважне ставлення до правил та традицій людського суспільства, прагнення до ведення здорового способу життя з неухильним дотриманням встановлених правил.

Особи, котрі потрапляють в сферу регулювання відносин які виникають при виконанні покарання, набувають певного правового статусу.

Відповідно до інтересів громадян і з метою закріплення державного ладу Конституція України гарантує громадянам свободу слова, свободу друку, свободу зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Природно, що із сутності даного виду покарання випливає, що засуджені позбавлені таких свобод. Надання їх несумісне з режимними вимогами, бо це могло б використовуватися з антисуспільною метою, що істотно перешкоджало б виправленню засуджених. Звичайно, засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні можуть виступати на зборах і дописувати в багатотиражні і стінні газети. Але всі збори і друк засуджених зорганізується і контролюється командуванням дисциплінарного батальйону.

Засудженим особам гарантуються права і свободи громадян України з обмеженнями, встановленими кримінальним, кримінально-виконавчим законодавством та іншими законами. В правовій державі це повинно здійснюватися лише законом, а не відомчими актами. Звідси випливає, що акти Генеральної прокуратури, Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ можуть і повинні регулювати питання лише організаційно-технічного характеру, визначати напрямки діяльності підвідомчих їм органів та установ, посадових осіб, котрі відносяться за законом до їх компетенції. На це вказувалося ще за радянських часів.

Частина 3 ст. 63 Конституції встановлює, що "засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду". Передусім, потрібно звернути увагу на те, що обмеження прав засуджених військовослужбовців повинні встановлюватися лише законом. Не можуть встановлюватися обмеження прав громадянина підзаконними, в тому числі й відомчими, нормативними актами. Тим більше вони не можуть передбачатися вказівками посадових осіб органів виконання покарань. Уся діяльність персоналу стосовно поводження із засудженими військовослужбовцями повинна будуватися на неухильному дотриманні закону. Обмеження, крім того, можуть встановлюватися в інтересах забезпечення суворо визначеного кола соціально-політичних цінностей, наприклад захист основ конституційного ладу, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав і свобод інших людей. Ці підстави обмеження прав базуються на положеннях ряду міжнародних актів ООН. Є вони і в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод.

Таки же чином вирішуються питання регламентації правового статусу різних категорій військовослужбовців в військовому законодавстві. Так, аналізуючи законодавство, стає зрозумілим, що військовослужбовці наділені такими ж правами і обов'язками, як і інші громадяни України, але з обмеженнями в правах та обов'язках які встановлюються законодавством стосовно несення військової служби. Права військовослужбовця і обмеження у них, більш детально перераховані в Розділі 2 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей".

У найбільш загальному вигляді правовий статус засуджених можна визначити як засновану на загальному статусі громадян України і закріплену в нормативно-правових актах різних галузей права сукупність їх прав, законних інтересів і обов'язків, що залежать від призначеного виду кримінального покарання та поведінки в період його відбування. Зокрема, в ч. 4 ст. 7 КВК України встановлено, що правовий статус засуджених визначається законами України, а також КВК України, виходячи з порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання.

Особи, які відбувають покарання, як громадяни держави Україна володіють правами і свободами, які згідно із ст. 3 Конституції визнаються найвищою соціальною цінністю. Це обумовлює наявність особливих вимог до нормативних актів, що закріплюють правовий статус засуджених, до обмежень їх загально-цивільних прав і свобод. Крім цього, закріплення правового статусу засуджених визначає одночасно встановлення меж і форм діяльності

персоналу установ і органів виконання покарань, іншими словами – гарантію забезпечення законності в його діяльності.

Виконання засудженими покладених на них обов'язків і реалізація належних їм прав і законних інтересів утворюють той правовий режим відбування покарання, який становить основу для досягнення поставлених перед покаранням цілей, у першу чергу – виправлення і ресоціалізацію засуджених. Ретельна регламентація правового статусу засуджених являє собою важливий інструмент їх правового та морального виховання, прищеплення поваги до закону, прав і законних інтересів інших осіб.

Нормативне визначення правового статусу осіб, які відбувають покарання, закріплено в главі 2 Кримінально-виконавчого кодексу України. Ніяких спеціальних елементів правового статусу військовослужбовців, які відбувають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, даними нормами не передбачено. Разом з тим правовий статус військовослужбовців сам по собі характеризується як специфічний в порівнянні з загальногромадянським, а зумовлене особливостями військової служби обмеження їх деяких прав та свобод в відповідності до законодавства компенсується пільгами, більшості з яких засудженні військовослужбовці також не позбуваються.

Відповідно до положень КВК, покарання засуджених осіб, в тому числі і військовослужбовців, виконуються відповідно до положень КВК, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Для виконання покарання стосовно військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні застосовується Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України.

При цьому важливо, щоб не тільки на нормативнім рівні, але і на практиці характер обмеження прав засуджених військовослужбовців відповідав загальній системі кримінальних покарань, які знаходяться в встановленій послідовності в залежності від рівня їх каральної суворості. Тобто тримання військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні не повинно бути суворіше звичайних умов в виправній колонії загального режиму для повнолітніх осіб чоловічої статі.

В відповідності до міжнародних стандартів до основних прав віднесено перш за все право засудженого на отримання інформації про свої права та обов'язки, про умови відбування покарання. Командування дисциплінарного батальйону зобов'язане надати засудженому вказану інформацію, а також ознайомити його зі змінами порядку та умов відбування покарання.

Особливість роз'яснення законодавства в дисциплінарному батальйоні пов'язана з тим, що постійний склад дисциплінарного батальйону не завжди приймає до уваги особливості особи кожного військовослужбовця, специфіку його військової підготовки, реакцію на ситуацію, яка склалася навкруги, що нерідко ускладнює взаємовідносини між ними.

Для забезпечення даного права в перші дні перебування в дисциплінарному батальйоні засудженого військовослужбовця йому проводиться роз'яснення правил поведінки на території даної військової частини, ознайомлення з умовами перебування на території дисциплінарного батальйону, зі своїми правами та обов'язками.

Таким чином, визнання засудженого військовослужбовця до тримання в дисциплінарному батальйоні суб'єктом прав і обов'язків, визначення кола цих прав і обов'язків, є необхідною умовою дотримання законності, а також дозволяють встановити правильний підхід до засудженого під час відбування ним покарання для надання на нього як карального, так і виховного впливу.

Науковий керівник: завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Трубников Василь Михайлович.